

OM BINOMIALA UTTRYCK, STÆRKE ORDPAR, I DANSKAN

Av Margit Bönnemark (Örebro universitet)

1. Inledning

Og är det mest frekventa ordet i det danska skriftspråket enligt *Dansk frekvensordbog* (Bergenholtz 1992), vilken bygger på sammanlagt 4 miljoner ord i ett urval av 50% danska romaner, 25% danska dagstidningar och 25% veckotidningar. *Dansk frekvensordbog* ger *og* rangen 1 och relativtalet 3,101 medan *eller* får rangen 58 och relativtalet 0,214. I en naturlig text måste alltså finnas ett stort antal uttryck samordnade med *og* eller *eller*, varav det överväldigande antalet kan antas vara *ad hoc*-förbindelser (jfr Hudson 1998). Det finns emellertid också förbindelser av två element förenade med *og* eller *eller* som fixerats och upptagits i lexikon, så kallade binomiala uttryck eller "stærke ordpar" – till exempel *hist og her*, *inde og ude*, *ud og ind*; *bod og bedring*, *sorrig og glæde*; (*i al sin*) *glans og herlighed*, (*i nattens*) *mulm og mørke*; (*hverken sige*) *bu eller bæ*, (*holde i*) *agt og ære*; (*både*) *døv og blind*, *først og fremmest*, och *gammel og affældig*.

Dessa fasta fraser är lexikaliserade ordförbindelser och deras lexikaliserade karaktär kan framgå av prosodin eller av tendenser till sammanskrivning; svenskans *på måfå* förefaller till exempel ha kommit längre i lexikaliseringsprocessen än danskans vanligen särskrivna uttryck *på må og få*. Vissa men inte alla av de lexikaliserade uttrycken har strukturen av en fras, och vissa ordgrupper är fixerade, det vill säga "de har i likhet med sammansatta ord ingen inre böjning och de ingående leden kan inte skiljas åt av andra led" (*Svenska Akademiens grammatik* 1999:1:195; jfr Skyum-Nielsen 1992). Graden av lexikalisering kan variera och *Svenska Akademiens grammatik* (1999:1:195) anger även att 'lexikaliserad' kan användas om en ordförbindelse "vars helhetsbetydelse inte restlöst kan beräknas ur de enskilda ordens betydelser." Ett sådant semantiskt förhållande är vanligt men det är inte nödvändigt för att binomiala uttryck ska kunna kallas lexikaliserade, så länge som de är fixerade och upptagna i lexikon. Självklart kan även dessa uttryck varieras och förändras, vilket olikheten mellan danskans (*i*) *det store og hele* och svenskans (*i*) *det stora hela* liksom mellan *hver (og) én* och *var och en* (med obligatoriskt *och*) visar.

2. Bakgrund

De binomiala uttrycken har varit föremål för många undersökningar, kanske för att de syns strida mot elementära regler för språklig redundans. De karaktäriseras nämligen i många fall av likhet mellan delarna, av såväl syntaktisk, fonologisk som semantisk karaktär, och ur informationssynpunkt förefaller det därför möjligt att använda ett enkelt uttryck i stället för ett binomialt uttryck. Användningen torde därmed inte främst bero på uttryckets "referentiella" utan snarare dess "expressiva" eller "fatiska" funktion (se Jakobson 1960:350-377). Binomiala uttryck kan också sägas ha "poetisk" funktion, i den betydelse Jakobson givit ordet, eftersom de, liksom metaforer, används för emfas och karaktäriseras av likhetsrelationer.

Då den referentiella funktionen trots allt är viktig, kan uttryckens existens eventuellt förklaras av att ett av de ingående elementen disambiguerar det andra. Detta finner man i uttryck av typen *funny-peculiar* och *funny-ha-ha* i engelskan, där ett initialt polysemt ord disambigueras av den senare delen av uttrycket, en synonym eller närsynonym (Sampson 1980:116-7). Även i binomiala uttryck förekommer vanliga polysema ord, som exempelvis i *ren og skær* och *ren og pur*. I andra fall kan företeelser förekomma ofta tillsammans, vilket skulle kunna ge upphov till uttryck som *hægte og malle*.

Annars är ljudlikhet ofta en bidragande orsak till att uttryck lexikaliseras. Olika typer av rim, liksom andra typer av fonologisk likhet, kan användas för att karakterisera, begränsa och sammanbinda rytmiska enheter, även sådana som har ett så magert innehåll att de knappast överlevt utan sin ljudlikhet (Beckman 1966:101-102, 112). Bland annat de binomiala uttrycken präglas av viss "udtryksmæssig stilisering", och sådan stilisering kan bestå av "knaphed, enderim/indrim, rytmisk opbygning, allitteration, assonans" (Skyum-Nielsen 1992:179). Uttryck inte bara överlever på grund av sin ljudlikhet utan de uppstår troligen även på grund av den. Binomiala uttryck, som *pik og pak*, *kik og kak*, *sak og pak* och *hip og hap*, uppvisar mönster som ger användarna möjlighet att leka med klanger i språket. Den fonologiska snarare än den semantiska sidan har säkert bidragit till dessa uttrycks uppkomst. I stort torde en samverkan mellan fonologiska, semantiska och kontextuella faktorer vara av betydelse både för uppkomsten av och fortlevnaden hos binomiala uttryck.

En fast förbindelse, ett lexikaliserat uttryck, uppvisar en reducering av tryck hos en annars stark stavelse; den har alltså givit upp en del av sin självständighet (Rehling

1965:118). Så är fallet i de binomiala uttrycken, som karakteriseras bland annat av att de hålls samman av sin intonation, där tonen går från relativt hög till relativt låg (Rehling 1965:121). Alla samordnade uttryck är emellertid inte reellt sidoordnade utan ett led i förbindelsen kan vara underordnat ett annat, vilket en tryckskillnad visar. Ett exempel på detta är kombinationer av ett rörelse- eller positionsverb och ett annat verb, som i *sidder og skriver* (Rehling 1965:119). Detta kan kallas pseudosamordning, vilket definieras som "samordning bestående av två verbfraser av vilka det förra ledet vanligen är obetonat och semantiskt har hjälpverbskaraktär" (*Svenska Akademiens grammatik* 1999:1:215). Sådana uttryck räknas här inte in bland de binomiala uttrycken.

Lexikaliserade binomiala fraser förekommer även i andra språk än danskan, till exempel i de övriga nord- och västgermanska språken, men även inom andra språkfamiljer, såsom i hebreiskan (Toury 1995). Enligt Toury (1995:103) kan binomiala uttryck finnas även i andra språk, eftersom synonymi och koordination förekommer universellt, men hur denna potential realiserats kan antas variera mellan språken och under språkens utveckling.

Denna uppfattning står mot uppfattningen att binomiala uttryck skulle vara speciellt skandinaviska, baserat på åsikten att dessa uttryck särskilt präglas av allitteration och att allitteration är ett typiskt skandinaviskt språkdrag (jfr Vendell 1897). Visserligen är allitteration helt klart den fornnordiska poesins regelbundna rim och den förekommer till exempel på runstenar och i landskapslagar liksom fortfarande i ordspråk och ordstäv (Beckman 1966:112, 136-7), men denna stilfigur finns även annorstädes. Janda (1997) har till exempel studerat det binomiala uttrycket *Stock und Stein* i omkring trettio olika språk.

De binomiala uttrycken i engelskan och tyskan har varit föremål för ett antal undersökningar, såväl i det moderna språket (Gustafsson 1975, Lambrecht 1984, Krohn 1994, Jeep 1995, Thiele 2000) som i det forn- och medeltida (Wenzlau 1906, Christiani 1938, Koskeniemi 1968). Uttrycken har också behandlats i en teoretisk diskussion alltsedan Malkiel (1959), och generella kriterier har till exempel uppställts av Austin och Kuiper (1988) och principer för ordningsföljden mellan elementen har studerats av bland andra Fenk-Oczlon (1989) och Sobkowiak (1993). För svenskans del har en längre presentation av gjorts av Bendz (1965), medan uttrycken behandlas mycket kortfattat i *Svenska Akademiens grammatik* (1999:890, 902).

Danskans binomiala uttryck behandlas en passant av till exempel Møllehave (1995:40), som har skrivit om allitteration hos H.C. Andersen och räknar upp ett antal binomiala fraser bland sina "fyndord", och av Rehling (1965), som redogör för koordination

i det danska språket. Rehling (1965:103) nämner bland annat “døde sætningstyper med usædvanlig ledstilling og tildels uden grundled”, till exempel *som sig hør og bør*, och anser att dessa är svåra eller omöjliga att analysera – “på grund af deres rudimentære karakter lader det sig ikke gøre at bestemme forholdet mellem leddene”. De binomiala uttrycken behandlas också i ett par artiklar av Elbro i *Mål & Mæle* (1998:4, 1999:2), varvid är att märka att hans definition är snävare än den som används här.

3. Material och metod

I denna undersökning räknas till de binomiala uttrycken en fras bestående av två ord eller fraser, kombinerade med *og* eller *eller*, vars lexikaliserade karaktär framgår av prosodin men inte av sammanskrivning. Ordningsföljden mellan elementen kan i vissa fall vara fullständigt fixerad, men detta är inte ett krav, och inte heller är det ett krav att uttrycket är metaforiskt, det vill säga att det inte helt kan förstås utifrån betydelsen hos de enskilda delarna.

I undersökningen ingår alla med *og* eller *eller* samordnade fraser som tas upp i *Norstedts dansk-svenska ordbok* (1980), tredje reviderade och utökade upplagan, utarbetad på uppdrag av Det danske Sprog- og Litteraturselskab och Svenska språknämnden av Bertil Molde med flera. De ingående ledens ålder, etymologi och ordklass samt deras ljudlighet och längd i antal stavelser har studerats. Betydelsen hos första respektive andra ledet i uttrycken, de semantiska relationerna mellan leden samt typen av samordning i uttrycken undersöktes också.

Bedömningen av uttryckens ålder och etymologi har skett med hjälp främst av Molbech (1853-1866, 1859), *Ordbog over det danske Sprog* (1918-1956, 1929) och Nielsens *Dansk etymologisk ordbog* (1966, 1976, 1991). I vissa fall har en undersökning gjorts om de ingående elementen endast används i binomiala uttryck eller om de förekommer som självständiga enheter i andra sammanhang. Härvidlag har Bergenholz (1992) och ett antal andra danska ordböcker rådfrågats (utöver ovanstående Albeck 1941, Bruun 1978, Dahl 1903, Hauge 1969, Michelsen 1993, *Nudansk ordbog* 1984, Ottsen 1963 och Vinterberg & Axelsen 1978).

De semantiska relationerna har analyserats med hjälp främst av Lyons (1977) och Alm-Arvius (1998), och ordklass och syntaktisk funktion med hjälp främst av *Norstedts dansk-svenska ordbok* (1980) och *Svenska Akademiens grammatik* (1999).

Olika typer av ljudlikhet mellan ord kan urskiljas vid undersökning av fonem i betonade stavelser (Beckman 1966, Wikborg 1975, Fafner 1989). Fonologiska likheter och olikheter kan vara svåra att klassificera och vidare uppstår svårigheter på grund av att orden i nästan varje mening med nödvändighet uppvisar ljudlikheter. Detta beror inte alltid på att effekten är eftersträvad utan på själva språkets natur, på att språkets repertoar av ljud och möjliga ljudkombinationer är begränsad (se Wikborg 1975). En viss stringens i valet av vilka ljudlikheter som skall räknas som relevanta är därför på sin plats. I denna undersökning har följande typer av ljudlikhet noterats: 1) fullständiga slutrim, 2) allitteration, 3) assonans och 4) konsonans, varvid alla vokaler enligt praxis bedömts allitterera med alla andra vokaler. Allitterationen måste förekomma mellan element som sammanbinds med *og* eller *eller*, inte inom ett och samma element. Andra problem kan uppstå vid klassificeringen av ljudlikheter, dels på grund av förekomsten av dialektala olikheter, dels på grund av uttalsförändringar över tid, vilket kan resultera i att binomiala uttryck som tidigare präglats av fonologisk likhet inte längre gör det. Endast det nutida standardspråkliga uttalet sådant det återges i *Store Danske Udtaleordbog* (1991) har undersökts här.

4. Resultat

I materialet förekommer 369 binomiala uttryck, 20 fall av pseudokoordination och slutligen fem fall med identiska ord. Dessa fem fall har inte analyserats eftersom de illustrerar en allmän syntaktisk princip för förstärkning och emfas. Inte heller fall av pseudosamordning har inkluderats, eftersom ett i princip obegränsat antal verbkombinationer kan tänkas.

Av de 369 binomiala uttrycken innehåller 335 enbart *og*, 27 enbart *eller* och i sju fall anges att både *og* och *eller* är möjliga, som i *for gode ord og/eller betaling*. Generellt sett är det oftast substantiviska element som kombineras med *og* (227 fall av 369), medan uttrycken oftare består av icke-substantiviska element, framför allt verb, i gruppen med enbart *eller*. I den fortsatta analysen har uttrycken med olika konjunktioner oftast inte åtskilts utan analyserats tillsammans.

De två elementen i ett binomialt uttryck tillhör oftast samma ordklass, och ord i vissa ordklasser förekommer betydligt oftare än andra. Eftersom en viss syntaktisk funktion kan fullgöras av ord från olika ordklasser har uttrycken indelats efter funktion, såsom substantivisk, verbal, adjektivisk, adverbial och övrig (se Tabell 1). Frekvenserna av en viss funktion har relaterats till antal förekomster av respektive ordklass som stickord i *Norstedts*

dansk-svenska ordbok (1980). I den består enligt ett överslag cirka 76% av stickorden av substantiv, 13% av verb, 8% av adjektiv, 1% av adverb och 1% av övriga ordklasser¹.

Tabell 1 Antal och procent av binomiala uttryck samt antal uttryck med olika funktioner totalt i *Norstedts dansk-svenska ordbok* (1980)

Funktion	Binomiala uttryck Antal	Binomiala uttryck Procent	Uttryck totalt Procent
Substantivisk	239	64,8	76,0
Adjektivisk	41	11,1	8,1
Verbal	38	10,3	13,2
Adverbiell	37	10,0	1,4
Övrig	14	3,8	1,3
Totalt	369	100,0	100,0

De flesta uttrycken, 239 av 369 (65%), är substantiviska till sin karaktär. Den adjektiviska gruppen är den näst största gruppen med 41 av 369 uttryck (11%). Därefter följer den verbala gruppen med 38 och den adverbiella med 37 uttryck, cirka 10% vardera. Pronomen (8 uttryck) samt räkneord, interjektioner, räkneord plus pronomen, och slutligen *a og ø*, det vill säga enstaka bokstäver, utgör tillsammans 14 uttryck av 369 (4%).

Substantiven är något frekventare i hela ordboken (76%) än i de binomiala uttrycken (65%). En bidragande orsak kan vara att det i ordboken finns ett stort antal sammansättningar som uppslagsord, vilka knappast förekommer i binomiala uttryck, till exempel *fløjtepipe*, *fløjteregister*, *fløjtestemme* och *fløjtetønde*. Det anmärkningsvärda är att adjektiv och i högsta grad adverb är överrepresenterade i de binomiala uttrycken (cirka 1% adverb i ordboken mot 10% i de binomiala uttrycken).

Uttrycken med substantivisk funktion² består i de flesta fallen av en kombination av två nakna substantiv – 198 fall av 239, vilket motsvarar 54% av hela materialet. Substantiven förekommer oftast i sin grundform, till exempel (*rømme*) *land og rige*, men i 25 uttryck kan pluraler ses. Enstaka kombinationer av uttryck i singular och i plural finns

¹ En beräkning av antalet stickord har gjorts på 20 av cirka 700 sidor. Kategorin adjektivisk består av enbart adjektiv i hela ordboken men av adjektiv och particip i materialet, vilket även förändrar förekomsten i den verbala kategorin. Förändringar i resultat på grund av detta torde vara marginella.

också, till exempel *føde og klæder*. I sju fall står båda elementen i bestämd form, till exempel *badet og bordet*, och i tre uttryck förekommer genitiver, som i *håndens og åndens* (*arbejdere*). Andra kombinationer förekommer, även med substantiverade adjektiv och verb (gerundier), såsom *kommen og gåen*.

Verbal, adjektivisk och adverbial funktion förekommer i ungefär samma utsträckning. Till den adjektiviska gruppen räknas både adjektiv och adjektiviskt använda particip. I 35 fall av 41 utgörs de binomiala uttrycken i denna grupp av två ensamma adjektiv, till exempel *ret og rimeligt*. De flesta verbala uttrycken står i infinitiv, i 30 av 38 uttryck, till exempel *rive og slide*, men även presens och preteritum förekommer. I den adverbiala gruppen förekommer mest kombinationer av ensamma adverb, i 34 uttryck av 37, till exempel *evig og altid*.

De ingående elementen i de binomiala uttrycken är ofta danska arvord, men såväl enstaka ord som hela uttryck har lånats in (se Tabell 2).

Tabell 2. Elementens språkliga ursprung i antal och procent

Ursprung	Antal	Procent
Danskt	188	50,9
Ett element av vart ursprung	113	30,6
Utländskt	60	16,3
Okänt	8	2,2
Totalt	369	100,0

Cirka hälften av uttrycken (51%), 188 fall, har ett helt danskt ursprung, som till exempel *ren og skær*. I 112 fall (31%) förekommer kombinationer av ett danskt ord och ett lånord, till exempel *fuldt og bi* och *(på) gader og stræder*. Slutligen har båda elementen inlånats i 60 fall (16%), främst från andra germanska språk, till exempel *skalte og valte* (från tyskans *schalten und walten*) och *kant og klar* (från holländskans *kant en klaar*)³. Att ett eller båda elementen knappast förekommer i övrigt i språket kan tolkas som ett bevis för att hela uttrycket inlånats (Elbro 1998). Ett uttryck som helt består av danska arvord kan dock också vara inlånat och översatt, vilket torde vara fallet med många bibliska uttryck.

² I gruppen med substantivisk funktion har inte inkluderats pronomen.

³ Jämför det svenska uttrycket *till syvende och sist*, som inlånats i sin helhet och som behållit *syvende*

De semantiska relationerna mellan två led kombinerade med *og* eller *eller* kan variera. Samordnad element kan vara identiska, till exempel *mere og mere* (vilket inte behandlas här), synonymer, till exempel *skik og brug*, eller antonymer, till exempel *ud og ind*. Många av ordparen innehåller även co-hyponymer (se Lyons 1977:291), det vill säga de två ingående elementen är underordnade samma överordnade begrepp, till exempel *døv og blind*, "handikappad". I vissa fall kan elementen utgöra delar av en helhet, till exempel (*være mellem*) *hammer og ambolt*, och ibland hänför sig elementen till en process, som i *lukke og slukke*. Koordinationen kan alltså ha många olika innebörder.

Gruppen synonymer utgör 37% av det totala materialet (135 fall av 369) och 38% av uttrycken med *og* (130 fall av 342) men endast 19% av uttrycken med enbart *eller* (5 fall av 27). De senare uttrycken består däremot i 48% av antonymer (13 fall), medan uttrycken med *og* innehåller antonymer i 19% (65 fall) och co-hyponymer i 33% (113 fall). Sammanfattningsvis utgörs cirka en tredjedel av uttrycken av tämligen klara synonyma element, cirka en tredjedel av co-hyponymer och den återstående tredjedelen av antonymer och uttryck för andra relationer.

Det föreligger klara skillnader mellan begrepp som innehåller element med olika syntaktisk funktion i detta avseende (se Tabell 3).

Tabell 3. Semantiska relationer mellan elementen i uttryck med olika funktion

Relation	Substantivisk	Adjektivisk	Verbal	Adverbiell	Övrig	Totalt
Synonymi	74	25	18	15	3	135
Co-hyponymi	93	8	13	4	4	122
Antonymi	46	5	4	17	6	78
Delar av helhet	22	3	3	0	0	28
Övrigt	4	0	0	1	1	6
Totalt	239	41	38	37	14	369

I uttrycken med substantiviska element är dessa oftast co-hyponymer (93 fall, 39%) eller synonymer (74 fall, 31%), medan de adjektiviska elementen i hög grad är synonymer (25 fall, 61%). De verbala elementen är oftast synonymer (18 fall, 47%) eller co-hyponymer (13

trots att detta förvisso inte är ett svenskt ord.

fall, 34%), medan de adverbiala oftast är antonymer (17 fall, 46%) eller synonymer (15 fall, 41%). I gruppen Övrigt är elementen oftast antonymer (6 fall, 43%).

I sammanlagt 165 fall av 369 (45%) kan den fonologiska likheten mellan elementen i de binomiala uttrycken betecknas som ringa. Alliteration med ett ljud förekommer i 86 fall (varav sex fall också präglas av konsonans och två av assonans), med två ljud i 14 och med tre eller fler i sju fall. Sammanlagt finns alltså 107 fall (29%) av alliteration i materialet. Fullständigt slutrim förekommer i 51 fall (14%). Enbart konsonans förekommer i 28 fall (8%), enbart assonans i 14 fall (4%) och samtidigt assonans och konsonans i fyra fall (1%). Utöver alliteration förekommer sammanlagt 54 fall (15%) där konsonans, assonans eller en kombination av dessa eller andra väsentliga ljudlikheter föreligger. Läsaren bör hålla i minnet att ljudlikhet med nödvändighet måste uppkomma i ett stort antal fall på grund av språkets begränsade ljudrepertoar (jämför ovan).

Vidare har i nästan två tredjedelar av alla fall (223 fall, 60%) den första stavelsen i binomiala uttryck en stavelse och i en tredjedel (123 fall, 33%) två stavelser. Fler än tre stavelser i ett element förekommer sällan. Vidare har de flesta binomiala uttryck samma antal stavelser i sina båda element. Cirka en tredjedel av alla binomiala uttryck (133 fall, 36%) består av två element med en stavelse var och cirka en fjärdedel (89 fall, 24%) av element med två stavelser var. I 233 fall av 369 (63%) innehåller de två elementen lika många stavelser (63%), i 108 fall (29%) innehåller det första elementet färre och i 28 fall (8%) innehåller det fler stavelser än det andra elementet.

5. Slutsatser och diskussion

Sammanfattningsvis visar undersökningen att de binomiala uttrycken i danskan oftast består av substantiviska, enstaviga, danska arvord. De binomiala uttrycken präglas av alliteration i närmare en tredjedel av alla fall, medan fullständigt slutrim förekommer i cirka en sjundedel av dem, men även andra ljudlikheter liksom kombinationer av dem förekommer. I nästan hälften av alla fall förekommer dock inte någon väsentlig fonologisk likhet i betonad stavelse, varför ljudlikhet inte kan betraktas som någon nödvändig förutsättning för uppkomsten och fortlevnaden av binomiala uttryck. Måhända bevaras uttryck med en kvarstående fonologisk likhet lättare än andra uttryck, och måhända är binomiala uttryck som karakteriseras av alliteration äldre än de som präglas av rim, eftersom tidens versformer eventuellt påverkar vilka uttryck som lexikaliseras – frågor som kräver ett empiriskt studium för att kunna besvaras. De typiska binomiala uttrycken består vidare av

korta element, oftast med samma antal stavelser i de båda elementen, och om elementen är olika långa finns en tendens till att kortare element föregår längre.

Somliga uttryck har hög ålder och speglar gamla sociala, kulturella och ekonomiska förhållanden, såsom *stejle og hjul* och *sværge og bande*. Det finns dock i det aktuella materialet också några moderna uttryck, såsom (*få ug med*) *kryds og slange* och *træk og slip*. Att dessa uttryck är få i materialet kan bero på den använda ordbokens ålder och dess eventuellt konservativa hållning till nybildningar och slanguttryck; en korpusundersökning av modern danska vore här påkallad. En sådan undersökning vore också av värde för att fastställa i vilken utsträckning de binomiala uttrycken används fritt och i vilken utsträckning de ingår i större fixerade enheter.

Vad gäller de semantiska relationerna mellan elementen i uttrycken kan vissa tendenser urskiljas, men stor försiktighet bör råda vid tolkningen på grund av svårigheter vid klassificeringen. Somliga fall av synonymer kan snarare rubriceras som närsynonymer än som absoluta synonymer (Lyons 1977, Alm-Arvius 1998), till exempel (*som det sig*) *hør og bør*. I vissa fall är det inte klart om två element skall främst betraktas som antonymer eller co-hyponymer. I uttrycket (*uden*) *hoved og hale* utgör elementen co-hyponymer, "kroppsdelar", men symboliserar främst en motsats, början och slutet av något, och har därför klassificerats som antonymer, liksom andra likartade uttryck, såsom *a og ø*, (*i*) *sind og skind* och *top og tavl*. I stort sett präglas de danska binomiala uttrycken främst av co-hyponymi och antonymi, men de ingående elementens syntaktiska karaktär har stor betydelse för förekomsten av en viss semantisk relation.

Olika försök har gjorts för att förklara varför en viss ordningsföljd mellan de ingående elementen i de binomiala uttrycken föredras i olika språk (Fenk-Oczlon 1989, Sobkowiak 1993). En jämförelse av uttryck från denna undersökning och av motsvarande uttryck i svenskan visar att både danskan och svenskan ibland tillåter olika ordningsföljd i sina uttryck och att de både språken ibland föredrar olika ordföljd i samma uttryck. Jämför till exempel danskans (*i*) *mark og skov*, *flod og ebbe*, (*i*) *skrift og tale*, *slet og ret*, (*hverken finde*) *ind eller ud*, (*nu må det*) *briste eller bære* och *ve og vel* med svenskans (*i*) *skog och mark*, *ebb och flod*, (*i*) *tal och skrift*, *rätt och slätt*, (*varken veta*) *ut eller in*, (*det må*) *bära eller brista* och *väl och ve*. Fixering av ordningsföljden mellan elementen är alltså inte absolut, och även om principen att ett kortare element går före ett längre (se ovan och Cooper & Ross 1975) skulle kunna förklara varför till exempel *tal och skrift* och *ebb och flod* används i svenskan och *skrift og tale* och *flod og ebbe* i danskan, så kan denna princip

inte alltid förklara den existerande ordningsföljden, utan en mer ingående undersökning vore på sin plats. Bestämning av betoning samt mer exakt uppmätt stavelselängd (jfr Riad 1992) kan eventuellt förklara varför viss ordningsföljd föredras.

Uttryck som en gång lexikaliserats och konventionaliserats lever kvar under mycket lång tid, eftersom språket präglas både av lekfullt skapande och segt bevarande av uttrycksformer. I de binomiala uttrycken förekommer ord och vändningar som inte (längre) har någon betydelse, medan uttrycken i sin helhet är lexikaliserade. Somliga ord förekommer enligt ordböckerna knappast i övrigt i danskan, till exempel *dit, dus, ene, favr, forgift, fremmest, fæ, gnidsel, kritte, mulm, pik, revl, rub, spinke, stub, och utide*. De binomiala fraserna har blivit ett slags språkets reservat för utdöda ord, liksom säkert är fallet med andra lexikaliserade fraser.

Det är uppenbart att många uttryck är idiomatiska i den meningen att slutsatser om betydelsen hos hela uttrycket inte kan dras utifrån kunskap om betydelsen hos de ingående delarna. Hela binomiala uttryck kan ibland klassificeras som idiom, men i vissa fall är endast ett av de två elementen metaforiserat, som i *saft og kraft*. I många fall är betydelsen hos de enskilda elementen svår att fastställa också efter ingående etymologiska och semantiska studier, varför det är uppenbart att betydelsen hos elementen inte uppmärksammas av språkanvändarna, fastän de fullständiga, lexikaliserade uttrycken fungerar mycket väl för dem i de vardagliga sammanhang där de används.

margit.bonnemark@hum.oru.se

Litteratur

- Albeck, Ulla (1941) *Dansk synonym-ordbog*. København: Schultz.
- Alm-Arvius, Christina (1998) *Introduction to Semantics*. Lund: Studentlitteratur.
- Austin, Paddy & Koenraad Kuiper (1988) Constraints on coordinated idioms. *Te Reo*, 3-17.
- Beckman, Natanael (1966) *Den svenska versläraren*. Lund: Gleerups.
- Bendz, Gerhard (1965) *Ordpar*. Stockholm: Norstedt.
- Bergenholtz, Henning (1992) *Dansk frekvensordbog*. København: G.E.C. Gads Forlag.
- Bruun, Erik (1978) *Dansk sprogbrug. En stil- og konstruktionsordbog*. Copenhagen: Gyldendal.
- Christiani, Brigitte (1938) *Zwillingsverbindungen in der altenglischen Dichtung*. Würzburg: Konrad Triltsch.
- Cooper, W.E. & J.R. Ross (1975) Word order. Grossman, R.E. m.fl. (red.). *Papers from the Parasession on Functionalism*, 63-111. Chicago: Chicago Linguistics Society.
- Dahl, Bendt Treschow (1903) *Dansk Ordbog for Folket udarbejdet af B.T.Dahl og H. Hammer under Medvirkning af Hans Dahl*. Khvn & Kra.
- Elbro, Carsten (1998) Valte, se skalte. *Mål & Mæle* no. 4, 28-31.

- Elbro, Carsten (1999) Stærke ordpar. *Mål & Måle* no. 2, 14-16.
- Fafner, Jørgen (1989) *Digt og form. Klassiske og moderne verslære*. København: C.A.Reitzel.
- Fenk-Oczlon, Gertraud (1989) Word frequency and word order in freezes. *Linguistics*, Vol. 27-1, 517-556.
- Gustafsson, Marita (1975) *Binominal Expressions in Present-day English*. Turku.
- Hauge, I. (1969) *Dansk ordbog med synonymer*. København.
- Hudson, Jean (1998) *Perspectives on Fixedness. Applied and Theoretical*. Lund: Lund University Press.
- Jakobson, Roman (1960) Closing statement: linguistics and poetics. Sebeok, Thomas A. (red.). *Style in Language*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 350-377.
- Janda, Michael (1997) *Über "Stock und Stein". Die indogermanischen Variationen eines universalen Phraseologismus*. Dettelbach: Röhl.
- Jeep, John M. (1995) *Alliterating Word-pairs in Old High German*. Bockum: Brockmeyer.
- Koskenniemi, Inna (1968) *Repetitive Word Pairs in Old and Early Middle English Prose: Expressions of the Type Whole and Sound and Answered and Said, and Other Parallel Expressions*. Turku: Turkun Yliopisto.
- Krohn, Karin (1994) *Hand und Fuss. Eine kontrastive Analyse von Phraseologismen im Deutschen und Schwedischen*. Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborger germanistische Forschungen 36. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lambrecht, Knud (1984) Formulaicity, frame semantics, and pragmatics in German binomial expressions. *Language*, Vol. 60, No. 4, 753-796.
- Lyons, John (1977) *Semantics. Volume 1*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Malkiel, Yakov (1959) Studies in irreversible binomials. *Lingua*, Vol. VIII, 113-161.
- Michelsen, Christian (1993) *Idiomordbog. 1000 talemåder*. København: Schultz.
- Molbech, Christian (1853-1866) *Dansk Glossarium eller Ordbog over forældede danske Ord...fra det 13:de til det 16:de Aarhundrede*. Kjøbenhavn.
- Molbech, Christian (1859) *Dansk Ordbog indeholdende det danske Sprogs Stammeord 2. forøgede & forbedrede Udg.* Kjøbenhavn.
- Møllehave, Johannes (1995) *Lystig og ligefrem*. København.
- Nielsen, Niels Åge (1966) *Dansk etymologisk ordbog*. København: Gyldendal.
- Nielsen, Niels Åge (1976) *Dansk etymologisk ordbog*. 3. Revid. ugd. med et tillæg. København: Gyldendal.
- Nielsen, Niels Åge (1991) *Ordenes historie: dansk etymologisk ordbog*. København: Danmarks nationaleleksikon.
- Norstedts dansk-svenska ordbok* (1980) 3. rev. och utvidg. uppl. Molde, Bertil & Ferlov, Niels (red.). Stockholm: Norstedt.
- Nudansk ordbog* (1984) København: Politikens forl.
- Ordbog over det danske Sprog* (1918-1956) Grundlagt av Verner Dahlerup, udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, redigeret af H. Juul-Jensen. København: Gyldendal.
- Ordbog over det danske Sprog* (1929) Ellevte Bind. Verner Dahlerup (red.). København: Gyldendalske boghandel/Nordisk forlag.
- Ottsen, Mathias Bendix (1963) *Hostrup-Dansk. Ordbog* udg. av Ella Jensen og Magda Nyberg. Bd 1. København.
- Rehling, Erik (1965) *Det danske sprog*. København: J.H.Schultz forlag.
- Riad, Tomas (1992) *Structures in Germanic Prosody. A Diachronic Study with Special Reference to the Nordic Languages*. Stockholm: Stockholm University.

- Sampson, Geoffrey (1980) *Schools of Linguistics*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Skyum-Nielsen, Peder (1992) *Fyndord. Studier i kortformernæs retorik*. Bind 1 och 2. København: Hans Reitzels forlag.
- Sobkowiak, Włodzimierz (1993) Unmarked-before-marked as a freezing principle. *Language and Speech*, 36 (4), 393-414.
- Den Store Danske Udtaleordbog* (1991) Brink, Lars & Jørn Lund et al. (red.). København: Munksgaard.
- Svenska Akademiens grammatik* (1999) Stockholm: Svenska Akademien.
- Svenska Akademiens ordbok över svenska språket* (1893-) Lund: Svenska Akademien.
- Thiele, Thomas (2000) *Ausgewählte Aspekte der korpusbasierten Analyse deutscher idiomatischer Wendungen*. Stuttgart: Institut für Maschinelle Sprachverarbeitung.
- Toury, Gideon (1995) *Descriptive Translation Studies and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Vendell, Herman (1897) *Bidrag till kännedomen om allitterationer och rim i skandinaviskt lagspråk*. Helsingfors.
- Vinterberg, Hermann & Jens Axelsen (1978) *Dansk-engelsk Ordbog*. Copenhagen: Gyldendal.
- Wenzlau, Friedrich (1906) *Zwei- und dreigliedrigkeit in der deutschen Prosa des 14. und 15. Jahrhunderts: Ein Beitrag zur Geschichte des neuhochdeutschen Prosastils*. Halle: Erhardt Karras.
- Wikborg, Eleanor (1975) *Carson McCullers' The Member of the Wedding: Aspects of Structure and Style*. Göteborg: Göteborgs universitet..